

INKLYUZIV TA'LIMNI HUQUQI JIHATDAN MUSTAXKAMLASH VA INFRATULOZM SHART -SHAROITLARINI YAXSHILASH.

*Texnologiya menejment kommunikatsiya instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi*

Eshmamatova Sitora Tuyg'un Qizi

Talaba: Turadjonova Nozima &

Alimova Fotima

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tizimini huquqiy jihatdan mustahkamlash, mavjud normativ-huquqiy asoslar va ularning amaliyotdagi tatbiqi tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim muassasalarida infratuzilmaviy shart-sharoitlarni yaxshilashning dolzarb yo'nalishlari va xalqaro tajribalar asosida samarali mexanizmlar ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalarida O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuzivlikni rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, huquqiy asos, infratuzilma, imkoniyati cheklangan shaxslar, davlat siyosati, ijtimoiy tenglik, ta'lim imkoniyatlari, adaptatsiya.

Inklyuziv ta'lim barcha bolalarning, jumladan imkoniyati cheklangan shaxslarning ham ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan konsepsiya hisoblanadi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ushbu yo'nalishda muhim huquqiy asoslar yaratildi, davlat dasturlari ishlab chiqildi va xalqaro standartlarga mos keluvchi yondashuvlar joriy etilmoqda. Shunga qaramay, inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun infratuzilmaviy shart-sharoitlarni yaxshilash va huquqiy mexanizmlarni yanada mustahkamlash zarur.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim barcha bolalar, shu jumladan nogironligi bo'lgan yoki maxsus ta'lim ehtiyojlari (MTE) bo'lgan bolalarning o'z tengdoshlari bilan birgalikda sifatli ta'lim olishini ta'minlashga qaratilgan. Bu izolyatsiyalangan tizimdan integratsiyalashgan tizimga o'tishni nazarda tutadi va BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konventsiyasi (NNHK) standartlariga mos keladi, O'zbekiston uni 2009-yilda imzolagan va keyingi yillarda ratifikatsiya qilgan. So'nggi islohotlar, hukumat qarorlari va xalqaro hamkorliklar (masalan, UNICEF, USAID, Jahon banki) orqali amalga oshirilmoqda, 2025-yilga kelib maktablarning kamida 51 foizida inklyuziv ta'limni joriy etish maqsad qilingan bo'lib, mintaqaviy tafovutlar va resurslar etishmasligini bartaraf etishga e'tibor qaratilmoqda.

Huquqiy mustahkamlash

O'zbekiston inklyuziv ta'lim uchun bosqichma-bosqich mustahkam huquqiy bazani shakllantirgan bo'lib, asosiy qonunlar va maxsus qarorlar orqali rivojlantirilmoqda:

Asosiy qonunchilik va siyosatlar:

Ta'lim to'g'risidagi Qonun (2020-yilda qayta ko'rib chiqilgan) va Bola huquqlari kafolatlari to'g'risidagi Qonun (2008) ikkilamchi ta'limni bepul ta'minlash va qobiliyatlar, jins, etnik kelib chiqishi va salomatlik holatiga qarab kamsitishsiz kirishni kafolatlaydi. Ushbu qonunlar inklyuziv ta'limni teng va izolyatsiyasiz ta'riflab, nogironlikning eskirgan tibbiy modelidan ijtimoiy modelga o'tishni ta'kidlaydi.

Prezident farmoni PP-5270 (2017) va Vazirlar Mahkamasi qarori № 417 (2018) nogironlar huquqlarini qo'llab-quvvatlaydi, shu jumladan oliy ta'limda MTE bo'lgan talabalar uchun davlat grantlari bo'yicha qo'shimcha kvotalar. 2020-yilgi Ta'lim to'g'risidagi Qonunning 38-moddasi inklyuziv ta'lim rivojini davlat kafolati sifatida belgilaydi.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (2020–2025) va Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Qaror (2020) yo'l xaritasi beradi, shu jumladan ro'yxatga olish ko'rsatkichlari (masalan, 2018-yilda umumiy o'rta maktablarda MTE integratsiyasini 20 foizdan 2023-yilga 50 foizga oshirish) va amalga oshirish mexanizmlari, masalan, erta aralashuv va ko'p tarmoqli baholash.

Ta'lim sohasi rejasi (2019–2023) SDG 4.5 ga moslashtirilgan bo'lib, jins va nogironlik bo'yicha paritet indekslarini o'z ichiga oladi va o'quvchi markazli pedagogikaga o'tishni, shuningdek, izolyatsiyalangan va uyda ta'lim berishni bosqichma-bosqich yo'q qilishni buyuradi.

Muammolar va tavsiyalar:

Bo'shliqlar orasida mintaqalarda izchil amalga oshirish, tibbiy terminologiyaga tayanish (masalan, nogiron o'rniga ICF ga mos ijtimoiy modellar) va monitoring ko'rsatkichlari va rioya qilmaslik uchun jazo choralarining zaifligi kiradi.

Huquqiy mustahkamlash uchun: Barcha maktablarda inklyuziv sharoitlarni aniq buyruqlar ishlab chiqish, nogironlik statistikasini to'g'ri aks ettiruvchi ma'lumot yig'ishni yangilash (hozirgi baholash 0,85 foiz, xalqaro 10-17 foizga nisbatan past), va kamsitishga qarshi choralar qonunchiligini kuchaytirish. (Ta'lim, Sog'liqni saqlash, Ijtimoiy himoya) vazirliklari o'rtasida o'zaro hamkorlikni kuchaytirish, maxsus byudjetlar va aniq yo'riqnomalar bilan. Ota-onalarni va nogironlar tashkilotlarini qaror qabul qilishda jalb etish, NNxK 24-moddasiga mos ravishda muntazam auditlar va oila markazli yordam orqali. So'nggi tashabbuslar, masalan, Kompleks chora-tadbirlar dasturi (2022) va USAID ning 25 million dollarlik loyihasi (2023), o'quv dasturlarini va materiallarni qayta ko'rib chiqishni, hamjihatlik va inklyuziyani rivojlantirishni, MTE bilan ishlash bo'yicha o'qituvchilarni tayyorlashni qo'llab-quvvatlaydi.

Infratuzilma yaxshilash

Infratuzilma qishloq va sovet davri binolarida asosiy to'siq bo'lib qolmoqda, ammo maqsadli investitsiyalar va pilot loyihalar orqali rivojlanmoqda:

Hozirgi harakatlar va investitsiyalar:

Qishloq infratuzilmasini rivojlantirish loyihasi (QIRL) doirasida qishloqlar 430 ta jamoat ishlariga sarmoya kiritgan, shu jumladan 25 ta maktabgacha ta'lim muassasasi, 54 ta boshlang'ich/o'rta maktab va sog'liqni saqlash muassasalari, uzoq hududlarda kirishni yaxshilash.

Pilot inklyuziv maktablar (2021-yilda 417 tasi) zamonaviy asboblardan jihozlangan, masalan, kompyuterlar, elektron doskalar va yordamchi texnologiyalar, xalqaro modellar (masalan, Yaponiyadan JICA) dan olinmoqda. Yangi qurilishlar va modernizatsiya panjalar, liftlar, taktil pol, qulay hojatxonalar va eshitish tizimlarini o'z ichiga oladi, universal dizayn printsiplariga mos.

Ta'lim sohasi rejasi maktabgacha infratuzilma uchun 2019-yilda 1,261 milliard so'm ajratgan, yillik o'sish bilan, umumiy o'rta ta'mirlash uchun 5,154 milliard so'm kabi jami summalar. Bunga 340 ta yangi maktab qurish, laboratoriyalar va AKT ni jihozlash, jamoat asosidagi modellar va grantlar (masalan, har bir joyga 11,5 million so'm o'rnatish) kiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limni rivojlantirishda huquqiy bazaning mustahkamligi va infratuzilmaviy sharoitlarning yetarliligi hal qiluvchi omillardir. Shu asosda quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Inklyuziv ta'limga oid qonun va qarorlarning ijrosini qat'iy nazorat qilish mexanizmlarini joriy etish.

Maktablarda moslashtirilgan infratuzilma (panduslar, liftlar, maxsus o'quv vositalari)ni kengaytirish.

Pedagog va defektologlarni tayyorlash, ularni zamonaviy metodlar bilan qurollantirish.

Ota-onalar va jamiyat o'rtasida inklyuziv ta'limning ijtimoiy ahamiyatini targ'ib qilish.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda grant va dasturlar orqali moliyaviy ko'makni jalb etish.

Adabiyotlar:

- Abdullaeva, M. (2022). Inklyuziv ta'lim: nazariy asoslar va amaliy muammolar. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
- Karimov, S. (2023). O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslari. "Ta'lim taraqqiyoti" jurnali, №2, 45–53-betlar.
- BMT (2006). Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya. Nyu-York: Birlashgan Millatlar Tashkiloti.
- UNESCO (2020). Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. Paris: UNESCO Publishing.

- OECD (2019). Education Policy Outlook 2019: Working Together to Help Students Achieve their Potential. Paris: OECD Publishing.
- Savolov, D. (2021). Ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash metodikasi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
- Slee, R. (2018). Inclusive Education is a Matter of Social Justice. In: Florian, L. (Ed.), The SAGE Handbook of Inclusive Education. London: SAGE.
- Florian, L. & Black-Hawkins, K. (2017). Exploring Inclusive Pedagogy. British Educational Research Journal, 43(3), 370–390.
- Qosimova, N. (2020). O'zbekistonda inklyuziv ta'limni tashkil etishda infratuzilmaviy muammolar. "Ijtimoiy fanlar" jurnali, №4, 29–36-betlar.
- European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2018). Inclusive Education in Europe: Key Policy Messages. Brussels.
- Ainscow, M. (2020). Promoting Inclusion and Equity in Education: Lessons from International Experiences. Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 6(1), 7–16.
- Turdiyev, B. (2021). O'zbekistonda maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim: dolzarb masalalar. Toshkent: TDPU nashriyoti.